

סימן לה

מלחמת מדין

ברית ומה שלא נמלו במדין חלק שוה עם ישראל גזירת הכתוב היתה תוראת שעה.

אבל צע"ג בזה, שהרי זה שנמלו במדין לא היה חלק בביוזה, אלא (כמו שהרמב"ם³ קורא לזה) "תרומת המכס".

והביאור בזה:

מלחמת מדין שונה מהמלחמה דכיבוש הארץ, וכמוכח מהכתובים (דפי מטות) גופא: מלחמת מדין היתה, כמו שאמר הקב"ה: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים"⁴, מטרת המלחמה היתה "ויהרגו כל זכר"⁵ בתור נקמה (על מה שהם עשו לבני⁶); אבל לא כתוב שבני לחמו בהם בשביל לישב בעריהם (ואדרבא: "את כל עריהם במושבותם ואת כל טירותם שרפו באש"⁷), ורק לקחו בשבי את "נשי מדין ואת טפם וגו' ואת כל חילם בזו"⁸. [משא"כ המלחמה עם ז' האומות, היתה במטרה ליישב את הארץ ולכבוש אותה⁹].

א. ברמב"ם הלי שמיטה ויובל פי"ג ה"י: כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען כוי שלא ימלו חלק בביוזה בשעה שכובשין את הערים כוי. ובהי"א: יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות ובביותן ככל ישראל. והראב"ד מקשה: "והרי בביות מדין לא נמלו חלק בישראל אלא בתרומה ובמצות יוצר הכל יתברך" — הרי שגם בכיבוש "שאר כל הארצות" אין הכהנים והלוויים "ככל ישראל" ואין להם (נחלה בארץ ו)חלק בביוזה.

הכסף משנה מתרץ¹: "וסובר רבינו דאדרבא משם ראוי דמדחזינן דבארץ שנכרת עליה ברית לא נמלו חלק בביוזה כלל ובמדין נמלו² אתא לגלווי דמדין כיון שלא נכרת עליה ברית לא היתה בכלל לא יהיה לכהנים חלק בביוזה וה"ה לכל שאר הארצות שלא נכרת עליהן

(1) אבל ראה רב"ז לרמב"ם כאן. (2) וראה רמב"ן מטות, לא, כח: גם המכס הזה מפני שהי' השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם. (3) בסהמ"צ שורש ג. וראה רב"ז הנ"ל. (4) מטות לא, ב ואילך. (5) לא, ד. (6) ראה פרש"י שם לא, ב. פינחס כה, י"ד ובפרש"י. (7) לא, י. (8) שם, ט. (9) שאף שגם בו' עממין נצטוו (ועוד יותר) "לא תחיי כל נשמה כי החרם תחרימם גו'" (שופטים כ, ט"ד) — הרי מפורש שם (פסוק יח) שאין זה שייך לכיבוש הארץ * כ"א "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם", ומלחמת ז' עממין הוא לא בשביל לא תחיי, הריגתם * כ"א בשביל כיבוש א"י. וכמוכח גם מזה שקראו להם לשלום ושלשה כתבים שלא יהושע כוי' מי שרוצה לברוח יברח כוי' מי שרוצה להשלים ישלים כוי' (רמב"ם הלי' מלכים פי"ה ה"ה. וש"נ. וראה שם בריש הפרק ובה"ד שם). וגרגשי עמד ופנה (ירושלמי שביעית פי"ה ה"א. ויק"ר פי"ז, ו. פרש"י תשא לג, ב. לד, יא. ועוד) וראה לקמן הערה 20, 24. משא"כ במדין שלא מצינו שפתחו להם לשלום. וצ"ע בלשון הרמב"ם שם רפ"ו "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום כוי'". וראה לקמן בפנים בסעיף ב. (10) דכיבוש

(*) וראה רמב"ם (הלי' מלכים פי"ה ה"ד) שמצות החרם תחרימם, לא תחיי כל נשמה בז' עממין, אינה שייכת דוקא למצוה (ד) כיבוש הארץ (אף שמאז דוקא נתחייבו בזה, כברמב"ם שם פי"ה ה"ד), שבה מדובר בפרשתנו, ראה רמב"ן בהשלמות לסהמ"צ מ"ע ד.

מצוה (זו מלחמה שבעת עממים — שם רפ"ה) . . אם השלימו וקבלו שבע מצוות . . אין הורגין מהן נשמה . . ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצוות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים . . ואין הורגין אשה ולא קטן . . במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהן עם שאר אומות, אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה, שנאמר כן תעשה לכל וגו' רק מערי העמים לא תחיי כל נשמה, וכן הוא אומר בעמלק תמחה את זכר עמלק כוי'.

שם בשוה"ג: וראה רמב"ם (הלי' מלכים פי"ה ה"ד): וז"ל: מצות צשה להחרים שבעה עממין שנאמר (דברים כ, ג) החרם תחרימם, וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו עובר בלא תעשה שנאמר לא תחיי כל נשמה כוי'.

שם: ראה רמב"ן בהשלמות לסהמ"צ מ"ע ד: וז"ל: מצוה ד'.

הערה 1: אבל ראה רב"ז לרמב"ם כאן: שמפרש שהשגת הראב"ד היא עמ"ש בה"י ש"כן לוי או כהן שנטל חלק בביוזה לוקה כוי'. משא"כ הכס"מ שמפרש שההשגה היא עמ"ש בהי"א כבפנים הסימן.

הערה 2: וראה רמב"ן מטות לא, כח: וז"ל (עה"פ והרמת מכס לה' — לאחר המועתק בפנים ההערה); ... אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוויים מהם כלום, אבל הוזהרו מהם שנאמר (במדבר יח, כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם, אפילו בביוזה.

הערה 3: וראה רב"ז הנ"ל: וז"ל: ותו, דאין להביא ראיה מביות מדין דהתם מכס קריי' רחמנא והוראת שעה היתה כמצות ה' כוי' ע"ש.

הערה 9: וראה שם בריש הפרק ובה"ד שם: וז"ל: אין עושים מלחמה . . עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת

צוה"ו¹⁵ —

שמפשוטות הלשון משמע, שלדעת הרמב"ם גם מלחמת מדין היתה בהסוג ד"צריין על עיר לתפשה", היינו לכבוש את העיר —

ויתירה מזו: אם הכוונה היתה "רק לנקום נקמתם הרגו אותם", למה "מניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו?"

ואמנם הרנציובי¹⁶ מבאר, ששתי הדעות בספרי¹⁷ בנוגע לויצבאו, אם הקיפו מארבע רוחות או רק משלושה¹⁸, פליגי אם זה מלחמה או נקמה, כי במלחמה ודאי צריך רק מגי.

ואע"פ שגם במלחמה שהיא לשם נקמה "להרוג אותם" יש מקום שישאירו את הרוח הרביעית בלתי מוקפת (לא בכדי שכני העיר יוכלו להמלט על נפשם, אלא) בכדי

ועפ"ז, שמלחמת מדין לא היתה לשם כיבוש — שתהיי שלהם¹⁰ ושישבו בה — "לא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם"¹¹, מובן שאי"ז שייך בכלל ל"שאר הארצות" שהרמב"ם כותב אודותן שהכהנים והלוויים הן באותן הארצות ובביתן ככל ישראל — כי הרמב"ם אינו מדבר אלא במלחמה שמטרתה ואופנה הן שהמלך כובש את הארץ, משא"כ מלחמת מדין יש לה גדר אחר, שאין מטרתה לכבוש את ארץ מדין, אלא רק לנקום את "נקמת בני" מאת המדינים.

ב. אבל יש להקשות ע"ז: פסק הרמב"ם¹²: "כשצריין על עיר לתפשה¹³ אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה ומניחים מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו, שנאמר¹⁴ ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה, מפי השמועה למדו שבכך

קונה (ראה רמב"ם הל' מלכים ספ"ד. שו"ע אדה"ז הל' הפקר והשגת גבול ס"ג). 11) לשון הרמב"ן מטות לא, כג. אבל ראה לקמן הערה 25. 12) הל' מלכים פ"ו ה"ז. 13) וראה ספרי (שופטים כ, יט): לתפשה ולא לשכותה. 14) מטות לא, ז. 15) ראה תיב"ע עה"פ "אקפוה מתלת טריגוניהא היכמא דפקיד ה' ית משה". וראה ספרי שהובא לקמן בפנים. 16) צפע"נ עה"ת מטות לא, ו. 17) עה"פ שם. 18) כ"ה בספרי לפנינו, שת"ק ס"ל שהקפוה מארבע רוחות" רבי נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו. אבל ביל"ש ומדרש לקח טוב כאן, גם בדעת ח"ק: הקיפוה משלש רוחותי. וכן הובא ברמב"ן בשהמ"צ השלמות למ"ע מ"ע ה סתם "דרשו בספרי". ולפ"ז ר"ג רק מפרש דברי

שנצטוו לרשת הארץ. . . ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת ז' עממין שנצטוו לאכדם שנאמר החרם תחרימם, אין הדבר כך, שאנו נצטוו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו, ואם רצו להשלים נשלים ונעזבם כתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא כיד זולתם מן האומות בדורי מן הדורות כו'. ע"ש. הערה 10: ראה רמב"ם הל' מלכים ספ"ד: וז"ל: כל הארץ שכובש (המלך) הרי היא שלו, ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה כו'.

שם: שו"ע אדה"ז הל' הפקר והשגת גבול ס"ג: וז"ל: . . . מלך אפילו נכרי שכבש איוו מדינה במלחמה קונה אותה עם כל הנהרות והיערים שבה וכו'.

הערה 11: לשון הרמב"ן מטות לא, כג: בתירוץ השאלה למה "לא אמר להם זה (דיני הגעלה) מתחילה בכלי סיחון ועוג. . . והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורים הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם אפילו האיסורים. . . אבל מדין לא הי' משלהם ולא לקחו ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם, ולכך נהג האיסור בכליהם כו'. ע"ש (ולעיל חו"ב ח"א ס"י ל"ג).

הערה 18: ברמב"ן בשהמ"צ השלמות למ"ע מ"ע ה: וז"ל: ואין נכונה בזה שכבר בארו חכמים בגמרא תפלה דרבנן. . . אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל אבל הוא ממדת חסד הבורא יתברך עליו ששומע ועונה בכל קראנו אליו, ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלי כוונה או על הספק אולי יש בהם תועלת, כענין ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך שהמצוה היא לאהוב את השם בכל לב ולב ושנסתכן באהבתנו בנפשנו וכמומונו. ומה שדרשו בספרי

ולעבדו זה תלמוד ד"א זה תפלה אסמכתא היא או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורתו ושנתפלל אליו בעת הצרות ותהייה עינינו ולבנו אליו כעיני עבדים אל יד אדוניהם וזה כענין שכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצד הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות ונוכרתם לפני ה' אלקיכם והיא מצוה על צרה שתבא על הצבור לזעוק לפניו בתפלה ובתרועה והוא הענין שבאר שלמה ע"ה כמו שכתוב בהעצר שמים ולא יהיה מטר וכתוב כעב כי יהי' דבר כי יהי' שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהי' כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אמר ידעון איש נגעי לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה.

שם: ראה תולדות אדם לספרי כאן: וז"ל: הקיפוהו מדין רוחות, בילקוט גריס הקיפוהו משלוש רוחותיה, וכן יורה שהי' גי' הרמב"ם בספרי. והסמ"ג שכתבו פ"ו מהל' מלכים, וסמ"ג עשין קי"ח כשצריין על העיר לתפשה אין מקיפין אותה אלא משלש רוחותיה ומניחים מקום ד' לבורח לכל מי שירצה להמלט על נפשו, פסקו כר"ג ולא כת"ק, ע"כ כג"י הילקוט, ולא בא ר"ג אלא לפרש דבר ת"ק וכ"ה בפס"ז, ולכאורה ז"א אלא בשאר אומות, אבל בשבעה אומות שהם בלא תחי' ראוי לבלתי תת המלטה לנפשם, אך הרמב"ם והסמ"ג לא חילקו, אפשר שהטעם שאם לא יניחו להם רוח ד' בראות כי אין מנוס להם יתאמצו למלחמה וזה הטעם שייך גם בז' אומות.

הערה 25: להעיר מרמב"ן בלק (כב, ד): וז"ל: (עה"פ "ויאמר מואב אל זקני מדין"): והנראה בעיני, כי היו מתחילה במדין מלכים, וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון. . . ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו עבדים נושאי מנחה, והסיר עטרת ראשם, ולא נתן להם הדר מלכות, והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו, ולכן יקראו זקני מדין. והראיה בזה שכתוב ביהושע (יג,

א"כ למה מצינו אשר "כביזת מדין לא נטלו (הכהנים והלוויים) חלק בישראל?"

ג. ויש לומר שלדעת הרמב"ם היו במלחמת מדין שני הגדרים והמטרות: מלחמה זו היתה לשם "נקמת בני", וביחד עם זה היתה ג"כ כעין מלחמת כיבוש, בדומה להמלחמות דשאר כל הארצות שכובש המלך.

ואף שלא מצינו בפשטות הכתובים שירשו את ארץ מדין²⁵, מ"מ מפרש הרמב"ם שמכיון שמסופר בתוכה אשר "וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזו, ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה"²⁶ (וטענתו של משה לא היתה אלא ע"ז ש"החיייתם כל נקבה" וציוה רק "הרגו כל זכר בטף"²⁷) — דלא כמלחמת עמלק²⁸ שהציוו בזה היה²⁹ "והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שם מגמל ועד חמור"³⁰ — מוכח מזה שהיתה

ש"ולא יתחזקו לקראתנו"¹⁹, כי בלית ברירה, אם לא תהיה להם אפשרות לברוח, ויגברו על אותם שבמצור וזה יכול לגרום ח"ו לקרבנות אצל בני²⁰.

נשלפי"ז היה אפשר להסביר, שזוהי כוונת הרמב"ם בשתי הלשונות: "ומניחין מקום לבורח"²¹ הוא בשייכות למלחמת נקמה כמלחמת מדין; "ולכל מי שירצה להמלט על נפשו"²² — במלחמות אחרות, שבהם אין המטרה להרוג אותם²³.

אבל מזה שהרמב"ם כולל גם את מלחמת מדין בההלכה ד"כשצריין על עיר לתפשה אין מקיפין וכו"; ויתירה מזו, שכל הדין ("אין מקיפין וכו") נלמד ממלחמת מדין — משמע שגם מלחמת מדין יש בה (איזה) צד השוה (כל שהוא) למלחמות האחרות שמטרתן היא לכבוש את העיר²⁴.

והרי לפי"ז הדרא קושיית הראב"ד לדוכתא: מאחר שמלחמת מדין היא בדומה להמלחמות ד"שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכו ישראל" (שכתב הרמב"ם)

ת"ק. ועפ"ז מתרצים דעת הרמב"ם שלא פסק כדעת ר"נ (ראה תולדות אדם לספרי כאן. ועוד). (19) לשון הרמב"ן בשהמ"צ שם. (20) בתולדות אדם שם כתב, שמטעם זה להרמב"ם גם במלחמת ז' אומות מקיפין רק משלש רוחות. וראה לקמן הערה 24. (21) וכלשון הספרי כאן לענין מדין "שיברחו". (22) להעיר שבקריית ספר על הרמב"ם ה' מלכים שם כתב רק "אלא מניחין רוח אחד כדי שיברחו" והשמיט "ולכל מי שירצה להמלט על נפשו". (23) וגם מתאים לכאורה לב' הטעמים ברמב"ן בשהמ"צ שם: "כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבנו בעת המלחמה" — מתאים למלחמת רשות סתם; "וכו עוד תקון שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתנו" — מתאים (גם) במלחמת נקמה כמלחמת מדין. ולהעיר מרדב"ז לרמב"ם שם: וכל זה מדרכי התורה אשר כל נתיבותי שלום. (24) דבפשטות, הדין ברמב"ם "כשצריין על עיר לתפשה כו" לא קאי במלחמת ז' עממין ועמלק דכשלא השלימו נצטוו החרם תחרימם לא תחי' כל נשמה (כברמב"ם שם פ"ה ה"ד), כ"א במלחמה שנלחם עם שאר העמים כו', כמ"ש ברדב"ז לרמב"ם שם. וראה רמב"ן שם "ואין זו מצות שעה במדין אלא מצוה לדורות בכל מלחמות הרשות וכ"כ הרב בחבורו הגדול בהלכות מלכים ומלחמותיהם". וכן מפורש בחינוך (מצוה תקכו) "במלחמת הרשות כו' ובמלחמת ז' עממין מקיפין אותם מכל צד כו'". וראה מנ"ח שם, דכתב דהרמב"ם אינו מחלק בין מלחמת מצוה לרשות כיון דילפינן ממדין מני"ל לחלק. ובפרט מלחמת מדין היתה ע"פ ציווי השי"ת כו'. ואכ"מ. (25) להעיר מרמב"ן בלק (כב, ד). פירושו בפרשת מטות (כנ"ל הערה 11). וראה ד"ה החלצו תרניט (סה"מ תרניט ע' נד). ואכ"מ. (26) לא.ט.יא. (27) לא.ט.ריז. (28) ברמב"ן מטות לא.ו; והנה משה לא מצוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין וחשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או כנקמת שבעה עממים. וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קצף על הנשים כו' וכיון שראה שהעם חפץ לשלל מחל על הטף בנשים ועל השלל ויתכן עוד כו' ושלח שם מועטים להכות בערי הפריזי כו' כמנהג השוללים, ולא צוה להם דבר רק להנקם מה שתמצא ידם כו'. אבל גם לפי הא' הרי רק חשב שלא ישאירו אבל לא נצטוו ע"ז מפורש כבעמלק ח' עממין. (29) שמואל-א טו, ג. (30) אלא שברמב"ם (ה' מלכים שם ה"ד) מפורש בנוגע לעמלק רק אין מניחין מהם נשמה (כבו' עממין) וכן הוא אומר בעמלק תמחה את זכר עמלק (וראה שם פ"ה ה"ה). וברמב"ם שם שזהו דוקא באלו שלא השלימו היינו שגם בעמלק שואלים לשלום אם

מארץ סיחון ועוג. וכמו שפירש"י ע"פ עטרות ודיבון (במדבר לב, ג) (ולדברי הרמב"ן בפ' בלק ע"פ זקני מדין היה מדין בכלל ארץ סיחון ונמצא בכלל ירושת ארץ סיחון נכלל גם ארץ מדין. ולפי"ז צ"ל שלא נשלמה מלחמת סיחון עד שנלחמו במלכי מדין. ולא משמע גם מהפסוקים) כו'.

הערה 30: וראה שם פ"ה ה"ה: "ו"ל: (בהמשך לה"ד — נעתקה לעיל בפיענוח להערה 9 בשוה"ג): וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק כו'.

כא) וכל ממלכת סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוכ ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ, כי היתה תחת ממשלתו כו'.

שם: וראה ד"ה החלצו תרניט (סה"מ תרניט ע' נד): "ו"ל: . . . ענין המלחמה במדין דעיקר הכוונה בזה היה לנקום נקמת בני ישראל מהמדינים לא בכדי לרשת את ארצם כי לפי הנראה מהכתובים לא ירשו את ארץ מדין. דמה שירשו בני גד וראובן וחצי שבט מנשה הי'

מלחמת נקמה, אבל לא מלחמה ע"מ למחות אלא —
עכ"פ מעין מלחמת כיבוש.

ולכן, בנוגע להדין אם צריך להקיף את העיר מגי
רוחות בלבד או מכל הדי רוחות, הרי מאחר שבמדין לא
היה הציווי להרוג את כל יושבי הארץ, פסק החלכה לפי
הרמב"ם הוא ש"אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא
משלש רוחותיה" — ומזה למדים (ובמש"כ) גם
למלחמות אחרות שהן לשם כיבוש לגמרי, "כשצריך על
עיר לתפשה.

לאידך, מאחר שמלחמת מדין היתה (גם ו) בעיקר של
נקמה³¹, "הרגו כל זכר³²" "וכל אשה יודעת איש", לא
לשם כיבוש — שיתוסף בנכסיו — בקרקעי ובמטלטלי,
ביוזת³³.

לכן אין הענין של ביוזה כאן בדומה להביוזה ד"שאר
כל הארצות שכובש מלך, ש"הכהנים והלוויים באותן
הארצות ובביוזתן ככל ישראל", אלא היא תרומת המכס.
אבל צריך להבין: מאחר שעיקרה היי מלחמה לשם
נקמה, הרי לא היי צורך להפריש אפילו תרומת המכס
(לא לעזור הכהן וללוויים).

ד. ויובן זה בהקדם שמצינו עוד ענין מיוחד במלחמת
מדין:

מהכתוב³⁴ "לכל ממות ישראל תשלחו לצבא" יליף
ר"ע³⁵ "להביא את שבטו של לוי"³⁶, שגם שבט לוי
השתתף במלמת מדין — והרגציובי¹⁶ מבאר שזהו תוכן
המחלוקת בספרי אם "שבט לוי הוה ג"כ במדין, וזה תליא
דלמלחמה אין יוצאים³⁷ כמ"ש הרמב"ם ז"ל אבל אם
נקמה יוצאים".

וצריך להבין: הטעם ששבט לוי "לא עורכין מלחמה"
כי הרמב"ם³⁸ שזהו מפני ש"הובדלו מדרכי העולם (ולכן)
לא עורכין מלחמה כשאר ישראל"; א"כ למה במלחמת
נקמה (כמלחמת מדין)³⁹ משתתף גם שבט לוי⁴⁰?

ה. וי"ל הביאור בזה⁴¹:

מאחר ששבט לוי "הובדלו³⁸ לעבוד את ה' לשרתו
ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים כוי
לפיכך הובדלו מדרכי העולם כוי הם חיל השם", מובן
שמלחמה שאינה לשם כיבוש ארץ כדרכי העולם —
יכול להיות שייך גם לשבט לוי, ומלחמה שיש לה קשר
עם "השם" הרי בתור "חיל השם" צריך גם (ודוקא) שבט
לוי (להשתתף) להיות במלחמה —

מלחמת מדין היתה "לתת נקמת ה' במדין⁴²: גדר
ותוכן המלחמה הוא, מטעם שמדין עומד כנגד הקב"ה⁴³,
כנגד השם⁴⁴,

ישלימו. ואכ"מ. (31) ולהעיר מלשון רש"י פנחס (כה, יח): ואת מואב לא צוה להשמיד כו'. (32) לא, יז. (33) ולהעיר דכל השבי
המלקוח והשלל לא בוזו לעצמן כ"א "ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן גו'" (לא, יב), ואח"כ ניתן להם בציווי ה' "וחצית את המלקוח גו'"
(לא, כז). (34) לא, ד. (35) בספרי עה"כ. (36) וכ"ה ברש"י עה"פ "לרבות שבט לוי". (37) לכאורה כוונתו לכל מלחמה לא רק
מלחמת כיבוש הארץ. וראה רלב"ג כאן: וזלת שבט לוי שלא היו יוצאי לצבא כי לא היי להם חלק בארץ. ובארבנאל: לפי שהם לא יוצאים בצבא ולא
היו נוחלים בארץ, וגם לא בשלל מלחמה. וראה לקמן בפנים. (38) ה' שמיטה ויובל שם הי"ב. (39) כרא"ם מטות לא, ד: והוצרך
הכתוב לרבות שבט לוי שלא תאמר כיון שאין לשבט לוי חלק ונחלה בארץ לא היו בכלל הלווחים קמ"ל. ובתולדות אדם לספרי שם הוסיף: ומ"מ
הואיל ולהם ערי מגרש לנחלה כשיטות ר' יוסי שיליהי מס' מעשר שני ע"כ לא נמנע לשלוח מאתם בערך נחלתם שאינו בשיווי שאר שבטים.
וצ"ע מהי השייכות דמלחמת מדין לחלק ונחלה בארץ. ולומר דמפרשים שהלימוד בספרי ורש"י "להביא את שבט לוי" הוא בכל המלחמות, גם
במלחמת א"י — הוא חידוש גדול. וצע"ג. ואכ"מ. (40) בתולדות אדם לספרי שם (וראה גם גו"א לפרש"י שם): ואפשר לומר עוד דריבה את
לויים לא למלחמה אלא לשאת את הארון כו'. (41) ראה גם לקו"ש ח"ב ע' 693 ואילך הביאור בעבודה ובפנימיות הענינים. (42) לא, ג.
(43) ראה ספרי ורש"י עה"פ. (44) וכידוע בפנימיות הענין דמדין נגד לאחדות ה', כמבואר בארוכה בלקו"ת פ' מטות (ד"ה החלצו
וביאורו) ובד"ה החלצו תרנ"ט דמדין הוא לשון מדין ומריבה ופירוד ובעבודת האדם ובפרט בין אדם לאדם ה"ו ענין דשנאת חינוס ופירוד הלבבות,
דזהו כל ענין קליפת מדין שהוא הפירוד וההתחלקות שהוא ההיפך לגמרי מסטרא דקדושה שהוא בחי' האחדות, היפך האחדות דשם הוי', עי"ש

הערה 40: וראה גם גור אריה לפרש"י שם: וז"ל: לרבות שבט לוי
— כי שבט לוי היה נוסף על י"ב שבטים שנכתבו בקרא. אף שבט
לוי היה אלף, ומ"ש וימסרו מאלפי ישראל שנים עשר אלף, היינו
אותם י"ב שילכו לצבא למלחמה, (אבל) מכל האלף משבט לוי לא
היו חלוצים, אלא אם הארון היו, ולא צריכים שילכו למלחמה אלף
אלא משום גזירת הכתוב. אי נמי משום זכותם ג"כ שאלו האלפים
כולם צדיקים וכשרים היו, ולפיכך צוה שילכו ג"כ מן שבט לוי
שבכות כל השבטים ינצחו המלחמה כו'. ע"ש.
הערה 43: ראה ספרי: אמר להם לא נקמת בשר ודם אתם נוקמים
אלא נקמת מי שאמר והיי העולם כו'.
שם: ורש"י עה"פ: וז"ל: נקמת ה', שהעומד כנגד ישראל כאילו
עומד נגד הקב"ה.

בהמשך להלכה הנ"ל, שאינם נוטלים חלק בארץ ובביזה, משא"כ בשאר הארצות, וז"ל: ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים כו' לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן. שמהמשך דברי הרמב"ם משמע, ששני הדינים האלו, "לא עורכין מלחמה" ו"לא נוחלין", קשורים והא בהא תליא (וכדמוכח מסוף דבריו, שם כוללם הרמב"ם כאחד: "לפיכך הובדלו כו' לא עורכין מלחמה כו' ולא נוחלין כו'") — ולפ"ז נמצא לכאורה, שבמלחמת כיבוש של שאר הארצות, ש"הכהנים והלויים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל", יכולים (צריכים) גם הכהנים

לכן צריך (גם) שבט לוי (להשתתף) להיות בהמלחמה במדין — זהו ענינו ותפקידו בתור "חיל השם", לעשות "נקמת ה'".⁴⁵

ועפ"ז מוכן מה שבמלחמת מדין היה הציווי⁴⁶ "והרמות מכם לה' גוי ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה'", ולאח"ז "תקח אחד אחוז מן החמשים גוי ונתת אותם ללויים": בזה מתבטא, שמלחמה זו אינה ככל המלחמות (לשם השלל והכו)³⁸, אלא מלחמה לעשות את "נקמת ה'" — ולכן גם מ"מלקוח השבי באדם ובבהמה"⁴⁷ היה צריך להפריש (ולהרים)⁴⁸ ולתת⁴⁹ לאלעזר הכהן וללויים⁵⁰ בתור "חיל השם".

ו. אבל צריך להבין:

הדין ש"שלא עורכין מלחמה" כתוב ברמב"ם הנ"ל

בארוכה. (45) וכ"ה בפנימיות הענינים, כמרומו בשם "לוי" שהוא ע"ש (ויצא כט, לד) "הפעם ליה (אישי)", שהו"ע ההתחברות והאחדות ההיפך דפירוד והתחלקות, וזהו מביא "לוי אישי", התחברות ואחדות עם "השם". (46) מטות לא, כח. (47) לא, כו. (48) ראה זח"ג קפח, ב. (49) ראה מפרשים לשהמ"צ להרמב"ם בסוף שרש ג' בגדר תרומת המכס. ובמפרשי התורה מטות שם. (50) הל' "והרמות מכם לה'" "תרומת ה'" (לא, כח. כט. לג ואילך) נאמר רק במתנות אנשי צבא לאלעזר הכהן ולא במתנת העדה אחד אחוז מן החמשים מה שנתנו ללויים. אבל גם בהנתינה ללויים מפורש בהכתוב (לא, ל. וכן שם, מז) "ונתת אותם ללויים שומרי משמרת משכן ה'", שזהו מה שבט לוי "הובדל לעבוד ה' לשרתו" (ראה רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ג ה"א וה"ב). וראה אברבנאל מטות בפסוקים הנ"ל. ולהעיר מתור"ה מתרומת (יומא כד, א).

הערה, 2, ועוד. שם: ובמפרשי התורה מטות שם: ראה רמב"ן — נעתק לעיל

הערה 50: ראה רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ג ה"א וה"ב: וז"ל: זרע לוי כולו מובדל לעבודת המקדש, שנאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. ומצות עשה להיות הלויים פנוין ומוכנין לעבודת המקדש... עבודה שלהן היא שיהיו שומרין את המקדש, ויהיו מהן שוערין... ויהיו מהן משוררים כו'.

שם: וראה אברבנאל מטות בפסוקים הנ"ל: וז"ל: מפני שהיו הלויים שומרי משכן ה', לכן לכבוד גבוה נתנו להם מתנתם במצות ה', וכמ"ש ונתתם אותם ללויים שומרי משמרת משכן ה' כו'. ע"ש. שם: ולהעיר מתור"ה מתרומת (יומא כד, א): כגמרא (ורש"י): בעי רב אבין תרומת הדשן בכמה, מתרומת מעשר ילפינן לה (דהא והרים כתוב לשון והרמותם ממנו (במדבר יח, כו) והוי באומד אחד מעשרה בדשן המערכה) או מתרומת מדין ילפינן לה (דכתיב והרמות מכם לה' וגו' אחד נפש מחמש המאות) כו'. ובתוס': ומה שפירש רש"י מתרומת מדין אחד מחמש מאות אע"ג דהוה נמי התם אחד מחמשים, נראה לו מחמש מאות ילפינן משום דכתיב אצל והרמות. ולי ה"י נראה יותר ללמד ממדין אחד מנ' כדרשין בירושלמי בינוני אחד מחמשים דכתיב אחד אחוז מן החמשים כל שאתה אחוז ממקום אחר יהא כזה. ותימה לי, מאי מספקא ליי- אי גמרינן מתרומת מעשר או ממדין פשיטא דיותר סברא הוא ללמוד מתרומת מעשר דורות מדורות מלמוד ממדין דורות משעה... אי נמי, תרומת הדשן שהיא מצות עבודה ציבור מתרומת מדין דשייכא בכל ישראל גמרינן, אבל תרומת מעשר בלויים נאמרה כו'.

הערה 48: ראה זח"ג קפח, ב: אצטרך לארמא לה לעילא, והיינו תרומה כו'.

הערה 49: ראה מפרשים לשהמ"צ להרמב"ם בסוף שרש ג': בהשגות הרמב"ן: ואולי סובר דעל הלכות כפרשת תרומת המכס שהיא פרשה מלמדת לדורות ככל מלחמות הרשות להקריב מן הבא בידם תרומה לה' כענין שנאמר ברוד ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחושת ואת העמודים ואת כלי הנחשת וכתיב גם אותם הקדיש המלך דויד לה' על הכסף והזהב אשר נשא מכל הגויים (דה"א י"ח), ולכן נאמר בקרבן שרי האלפים והמאות ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל לפני ה', ואילו היתה נדבת שעה מן האנשים היחידים ההם לא היה בה ענין ראוי לומר כו' זכרון לבני ישראל לפני ה' אלא שעשו בנדבה ההיא כלי שרת והוא חק וזכרון לדורות לעשות כן. ובקנאת סופרים שם (ד"ה "עוד כתב הרמב"ן ז"ל ואולי" — לאחרי שמעתיק דברי הרמב"ן הנ"ל): ולא הכנתי למה לא יתכן יותר לומר שהיתה נדבת שעה מהיחידים ההם וכמו שכתוב ונקרב את קרבן ה' וגו' לכפר על נפשותינו לפני ה' וכתוב עוד אח"כ ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב וגו' זכרון לבני ישראל וגו' שקבלום מהמתנדבים ועשו מהם כלי שרת כדי שיהא זכרון לבני ישראל כשיקריבו לעתיד ג"כ בתורת נדבה יהיו נזכרים לשבח כמו הראשונים ולא יצא מזה שתהא זו מ"ע לדורות אדרבא איפכא מסתברא שירגילו עצמן לעתיד לעשות מזכרת לכל איש אשר ידבנו לבו כדתנן בפ"ג דיומא שהיו ג"כ מזכירין לשבח בן גמלא וכן קטין ומונבו והילני אמו ועליהם נאמר זכר צדיק לברכה, וע"ש עוד.

והלויים להשתתף במלחמה⁵¹ — ולכאורה הרי המלחמה בשאר הארצות אינה נקמת ה', אלא לשם כיבוש; וא"כ איזה שייכות יש למלחמות אלו לשבט לוי.

ויש לומר הביאור בזה — ובהקדם להבין זה שהרמב"ם מדייק ומאריך בלשונו: "שאינן הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשונה בניהם ונתחלקה להם", דלכאורה: למאי נפק"מ כל הפרטים והסימנים הללו?

אילו היה כותב רק "בארץ כנען" כמ"ש הוא בעצמו בהלכה שלפנ"ו, כבר היינו יודעים לאיזה ארץ כוונתו; ואפילו אם רוצה לקשר את הארץ עם האבות, מאחר ש"ירשונה (כתור) בניהם", היה יכול לכתוב "בארץ שניתנה לאברהם" (וכמו שמצינו לשון זה עצמו כמ"א ברמב"ם⁵²) — מה מחדש הפירוט "שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב" ומה שמוסיף ע"ז עוד "וירשונה בניהם ונתחלקה להם"⁵³?

51) ראה (בענין השתתפות כהנים במלחמה) סוטה מד, א במשנה. קדושין כא, ב (רמב"ם ה' מלכים פ"ח ה"ד). מרדכי גיטין ס"פ מי שאחזו. ברכי יוסף אבהע"ז סי' ו'. ועוד. 52) ה' תרומות פ"א ה"ב. 53) לכאורה י"ל שבא לשלול קני קניזי וקדמוני שאף שניתנו בכריתת ברית לאברהם (לך טו, יט ובפרש"י שם. רמב"ם ה' רוצח פ"ח ה"ד. ועוד) לא ירשונה בניהם ולא נתחלקה להם. ולפ"ז הוא דלא כבספרי קרח (יח, כד) שופטים (יח, ב), הובאו בפרש"י (שופטים שם). ספרי זוטא ויל"ש קרח שם. ראה מרגניתא טבא לשהמ"צ להרמב"ם שורש יב בסופו. וראה פרשת דרכים דרוש ו'. אבל מ"ש הרמב"ם רפ"ג מהל' שמיטה ויובל (וראה ה' רוצח שם) משמע לכאורה דגם בקני קניזי וקדמוני לא יטלו. ראה מנ"ח מצוה תח ותקד. ועוד. וי"ל"ע אם בלשון זה נתמעט גם עבר הירדן, דלכאורה תלוי בהשקו"ט אם "נטלו מעצמם" (ספרי תבוא כו, ג) ואינו בכלל הארץ שנתן לאברהם (אוה"ח מטות לב, ז), או דהוי בכלל הברית לאברהם (ראה רש"י לך שם. אוה"ח דברים ג, יג וראה רמב"ן חוקת כא, כא. ועוד). ובספרי זוטא ויל"ש שם, פרש"י שופטים שם (מספרי שם) מפורש דגם בעבר הירדן אין נחליק"*. וכ"ה ברמב"ן מטות לא, כה**.* וכצ"ל לכאורה לפמ"ש הרמב"ם רפ"ג שם, וכנ"ל. וראה פר"ד דרוש ח בתחלתו. ולהעיר מג' ערי מקלט שבעבר הירדן שניתנו ללוים (מסעי לה, ו) ועוד שש ערים לשבת (רמב"ן שם לה, יד. ראה יהושע כא) — [כ"ז — באותו הגדר שניתנו להם ערים בא"י] דלכאורה תמוה: הבקשה להשאר בעבר הירדן — בלתי רצו"י (ראה יהושע כב, ט). והנה בני גד ובני ראובן דרשו זה, משבט מנשה — עשו גם מעשה (סוף פ' מטות) ומלאו הדרישה ואעפ"כ נאמר ע"ז נחלה מבוהלת

* אבל להעיר מאוה"ח מטות שם ג, שטענת בני גד ובני ראובן שעבר הירדן יש לו דין כיבוש רבים שאז הוי כא"י (רמב"ם ה' תרומות פ"א ה"ב), והיינו כ"שאר כל הארצות שכובש מלך כו"י המבואר ברמב"ם כאן. וראה רמב"ם ה' רוצח רפ"ח (ובכס"מ שם ורפ"י (וכס"מ), וראה בארוכה ברכ"י או"ח סתפ"ט שמסיק בדעת הרמב"ם שעבר הירדן אינו בכלל א"י. וראה לקו"ש חיי"ג ע' 124 הערה 20. וש"נ. ** וראה רמב"ן שופטים שם. מפרשי רש"י שם.

הערה 51: ראה סוטה מד, א במשנה: רבי יוסי אומר אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. . הרי הוא הירא ורך הלבב. שם: קידושין כא, ב: איבעיא להו כהן (רש"י: אסור בגיורת שהיתה זונה קודם) מהו ביפת תואר (רש"י: במלחמה) כו'. שם: רמב"ם ה' מלכים פ"ח ה"ד: וז"ל: הכהן מותר ביפת תואר כו'.

הערה 53: כבספרי קרח (יח, כד): עה"פ "על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה": למה נאמר, והלא כבר נאמר וכתוך בני" לא ינחלו נחלה, מה ת"ל על כן אמרתי. . ד"א. . לפי שנאמר (דברים ז, א) ונשל גוים רבים מפניך, אבל קני קניזי וקדמוני לא שמענו, ת"ל על כן וגו' לא ינחלו נחלה. שם: שופטים (יח, ב): בספרי שם ישנם כמה גירסאות, וכמובא בפירש"י שם וברמב"ן שם ועוד. וראה ג"כ מאיר עין לספרי שם. הגירסא הנוגעת לנדוד — נעתקה בדברי רש"י שבפיענוח הבא. שם: הובאו בפרש"י (שופטים שם): וז"ל: (עה"פ "ונחלה לא יהי לו בקרב אחיו"): ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר, בקרב אחיו זו נחלת חמשה. ואיני יודע מה היא. ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ ה' עממין, ושל סיחון ועוג ב' עממין אמורי וכנעני, ונחלת שאר לרבות קניזי וקדמוני. וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (בפ' קרח) על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני קניזי וקדמוני.

שם: מרדכי גיטין ס"פ מי שאחזו: וז"ל: אמנם אין להביא ראיה (למ"ש שם לפניו שכהן הנותן גט לאשתו על תנאי, ולא נתקיים התנאי — אפילו ריח הגט אין כאן, והוא יכול לקיימה ולהחזירה) מכל היוצא למלחמת בית דוד כו' (שכותב גט לאשתו על תנאי. ראה שבת נו, א) דהא גם כהנים היו עמהם ולכל הפחות צריך להיות עמהם כהן אחד הקורא מי הירא ורך הלבב, א"כ מה שאל התלמוד פ"ק דקידושין כהן מהו ביפת תואר, תיפוק ל' דכהן ה' במלחמה דגם כהן משוח ה' במלחמה, אלא ודאי לא קאי עלי' דשמא היה חוזר לביתו ולא היה נכנס בעורכי המלחמה, גם בנדון זה לא תפשוט כו'. שם: ברכי יוסף אהע"ז סי' ו': "ומקשים (על המרדכי הנ"ל) דאיך ס"ד לומר דלא היו כהנים במלחמה והתנן בסוטה דף מ"ט ר' יוסי אומר הירא ורך הלבב אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט כו' הרי דהיו כהנים במלחמה, ע"כ שמעתי, ואני מוסיף לדקדק שהרי שם לעיל מזה אמרו אשר ארס אשה ולא לקחה פרא אלמנה לכ"ג כו', אל דאין מכ"ז טענה על דברי המרדכי שהוא קאי אהא דאמרי' כל היוצא למלחמת ב"ד כותב גט כריתות לאשתו דס"ד שהוא גט על תנאי ובעי לאוכוחי דמצי כהן מגרש על תנאי מהא ודחי, וא"כ ליכא רא' מהנהו דסוטה דהא דכל היוצא וכו' הוא תקנה שעבוד רבנן בתר הכי ולא מדינא, דמד"ת מצו למיזל למלחמה בלי נתינת הגט וא"כ הנהו דאמרינן פרט אלמנה לכ"ג כו' אימור דהוי לדין תורה מקמי תקנתא וכו', ע"ש עוד שהאריך בדברי המרדכי.

שם: ספרי זוטא ויל"ש קרח שם: "בארצם לא תנחל, זו ארץ שבעה עממים, ועי' באמבוהא בספרי שם אות ע"ו. שם: ראה מרגניתא טבא לשהמ"צ להרמב"ם שרש יב בסופו: וז"ל: ויש ראייה לדברי רבינו הרמב"ם שבשאר ארצות שיכבוש מלך ממלכי ישראל, יש ללוים וכהנים חלק בארץ ממימרת רב יהודה אמר רב בב"ב (דף נ"ו). אמר ר"י א"ר כל שהראה הקב"ה למשה חייב במעשר לאפוקי מאי לאפוקי קניזי וקדמוני, ולכאורה תקשי דתהוי דרב פליגא עלי' הא דדריש בספרי כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה שכל מקום שיכבשו ישראל אחר שיכבשו א"י שלהם יהיה ויהיה דינו כא"י לכל המצות ויליף התם מגו"ש דיהיה יהיה עיין בילקוט סוף פרשת עקב שהביא הספרי, וכן פסק רבינו הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות, ואין לומר דבאמת רב פליג עלי' הא

הקדמוני": את הקיני, עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים כו'.

שם: ראה רש"י לך שם: ז"ל: (עה"פ "את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני": את הקיני, עשר אומות יש כאן ולא נתן אלא שבעה גוים כו'.

שם: אוה"ח דברים ג, יג: בכתוב: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנושה, כל חבל הארנוב לכול הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים. ובאוה"ח: ההוא יקרא ארץ רפאים. פירשתי למעלה כי הכוונה היא תקרא ולא תחשב כפי האמת שאם אינך אומר כן והיא בכלל הרפאים מה שנתן ה' לישראל תקשה ברייתא דספרי שאמרו אשר ה' אלקיך נותן לך פרט לעבר הירדן שנטלתה מעצמך ע"כ והלא בכלל מה שנתן ה' היא . . . עוד נראה כי לעולם כל אשר בשם רפאים יכונה בכלל במאמר ה' לאברהם ואת הרפאים וארץ סיחון ועוג בכלל אשר נתן ה' היא שהרי קראה הכתוב ארץ האמורי וארץ עוג ג"כ הרי קראה רפאים שהם החוי ופירוש ברייתא של ספרי שאמר לפרט לעבר הירדן הוא על ישיבת הארץ כי הגם שנתן ה' ז' עממין לאברהם לא כל הארצות שוות בענין זה שיהיו ראויים לדור בהם ויהיה זה כענין קדושת הארץ עצמו שמצינו עשר הדרגות קדושה בארץ עצמה במקומותיה ותהיה ארץ סיחון ועוג פחותה מט' והגם שנתן ה' אותה לאברהם תהיה לשלל עמה וגוף הארץ תהיה כשאר השלל או לשמה אבל לא לדירה והוא מה שאמרו בספרי לתת לנו פרט לעבר הירדן שם דקדק הכתוב לומר באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לתת לנו פי' הארץ אשר נשבע ה' שיתן לנו לדירתנו למעט שאר ארצות שהגם שנתן לנו לא נתן הארץ לדירה מפני שאינה ראויה לקדושה ותמצא שנתן ג"כ עמון ומואב ואדום שהם הקיני והקניזי והקדמוני וכתוב אדום לשמה תהיה וכמו כן היתה ראויה להיות ארץ סיחון ועוג אבל ארץ ישראל היא מה שנשבע ה' לתת לישראל לשכון שם כו'.

שם: וראה רמב"ן חוקת כא, כא: ז"ל: (עה"פ "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון . . . אעברה בארץ): אף על פי שלא נצטוו לשלוח להם לשלום, פתחו להם לשלום, לשון רש"י. ועוד אבאר בע"ה במקומו כי בכל האומות נצטוו לפתוח להם לשלום חוץ מעמון ומואב, אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארץ, זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס, כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה, כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום, אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבושם מעבר לירדן והלאה שיהיה מושבם יחד, ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש, הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה. וכן שנוי בספרי לתת לך, פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך, ועוד אמרו רבותינו בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה, וכן נראה בכתוב שאמר ואך אם טמאה ארץ אחזתכם וגו'. ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון, יצא לקראתם למלחמה.

שם: ברמב"ן מטות לא, כח: נעתק לעיל בפיענוח להערה 2. שם: הרמב"ם רפי"ז שם: ועפ"מ"ש בהל' רוצח שם ה"ב: ושש ערים היו, שלוש הבדיל משה בעבר הירדן כו'.

שם: וראה פרשת דרכים דרוש ח בתחלתו: ז"ל: באתי לעורר מאי דקשיא לי בגזרת ה' ההוא אמר לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם דאם כן היאך כבש משה ארץ סיחון ועוג שהרי בכלל ז' עממין הם. וז"ל אמרו בפרשת ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתאי שמא הותר הנדר. והדבר ברור דכוונת משה היתה לפי שהיה סבור שארץ סיחון ועוג הם בכלל א"י ועל זה בא בטענה לומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו. ולפי האמת יש לתמוה מה נשתנה ארץ סיחון ועוג טפי משאר א"י. ומהר"י אדרבי ז"ל מכח קושיא זו רצה לומר שמשה היה סבור שארץ סיחון ועוג הם מכלל א"י אבל קושטא דמלתא שאינם בכלל א"י. ואני תמי' עליו

דספרי תקשי אמאי נקט ממעשר טפי מכל מצות התלויות בארץ, א"ו דהדין דרבינו הרמב"ם דין אמת שבכל שאר ארצות שיכבשו יש ללוים וכהנים חלק בה וא"כ אף שהארצות שיכבשו אחר א"י יהיו כל מצות התלויות בארץ נוהגות בה המעשר לא ינהוג בה מפני שהוא תחת חלק הארץ וכמ"ש הראב"ד א"כ לא יטלו בה תרומות ומעשרות והא דנקט רב מעשר ולא נקט תרומה חדא מינייהו נקט. ואע"ג דדריש בספרי מיתורא דעל כן אמרתי בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה דאין הלוים נוטלין חלק בקיני קניזי וקדמוני וא"כ תקשי עלי' דרב אמר קיני קניזי וקדמוני פטור ממעשר, י"ל דרב לא דריש יתורא דע"כ אמרתי וגו' לא ינחלו נחלה להכי אלא דריש כאידך דספרי דדריש הכי ע"כ אמרתי להם לא ינחלו נחלה למה נאמר והלא כבר נאמר בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה וכו' יכול אין לי אלא בשעת כיבוש הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקנה לו כל שבט ושבת בפ"ע ת"ל ע"כ אמרתי וגו' בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה, ודוק.

שם: וראה פרשת דרכים דרוש ו': ז"ל: וזהו כוונת שמואל כאמרו כל מה שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר דשמואל ס"ל כמאן דאמר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וכמ"ש התוס', ואמר אל יעלה ברעתך דלעתיד לבא דשבט לוי נוטל חלק בארץ דלא יהיו נוהגים תרומות ומעשרות, אלא כל מה שהראהו הקב"ה למשה דהיינו מה שכבש יהושע וקדשו לעולם חייב במעשר דמאחר שנתקדש ונתחייב במעשר לא פקעה קדושתה לעולם ואפי' בזמן מלך המשיח דשבט לוי נוטל חלק בארץ, לאפוקי קיני וקניזי וקדמוני שאף שהם מהארצות שנכרת עליהם ברית לאברהם מ"מ אינם חייבות במעשר מאחר שלא נכבשו מעולם ולא נתקדשו לא ע"י יהושע ולא ע"י עזרא ומלך המשיח עתיד לקדשם ונותן מהם חלק לשבט לוי ואינם מקודשות לתרומות ומעשרות לפי שהם תחת חלק הארץ ולעתיד נוטלין הלוים חלק בארץ. ולפי זה בכל החלוקות הן בחיוב המעשר הן בפטור המעשר השמיענו שמואל דברים מחודשים.

שם: הרמב"ם רפי"ג מהל' שמיטה ויובל: ז"ל: ושכט לוי אעפ"י שאין להם חלק בארץ, כבר נצטוו ישראל ויתן להם ערים לשבת . . . והערים הם שש ערי מקלט . . . וכשמוסיפין ערי מקלט אחרות בימי המשיח הכל ללוים.

שם: וראה הל' רוצח שם: ז"ל: בימי המלך המשיח מוסיפין שלש (ערי מקלט) אחרות על אלו השש . . . והיכן מוסיפין אותן, בערי הקיני הקניזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן ועדין לא נכבשו כו'.

שם: ראה מנ"ח מצוה תח: ז"ל: (לאחרי שמעתיך דברי הרמב"ם שבפיענוחים הקודמים) ונראה דהשלושה אומות הללו הם בכלל א"י כיון דנכתבה ברית לאאע"ה, ולא יטלו וכהנים הלוים חלק . . . ומ"ש הר"מ כאן נכרתה ברית וכו' הג' ג"כ בכלל כיון דנכרתה ברית ונתקדשה בימי המלך המשיח כו' ע"ש.

שם: ותקד: שם כתב עדהנ"ל בפיענוח הקודם.

שם: ספרי תבוא כו, ג: עה"פ (בענין ביכורים) "ובאת אל הכהן . . . ואמרת אליו הגדתי היום . . . כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו": לתת לנו — פרט לעבדים, ר"ש אומר פרט לאלה שבעבר הירדן שנטלו מעצמם.

שם: אוה"ח מטות לב, ז: ז"ל: (עה"פ (שאמר משה לבני גד ובני ראובן) "ולמה תניאון את לב בני" מעבור אל הארץ אשר נתן להם ה'"): אשר נתן להם ה' נתכוון גם בזה כנגד מה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' וגו'. לו' שדין הארץ יש לה אמר להם שעכ"פ יש הפרש בין הארץ אשר הם באים שמה מארץ מצרים אשר הם רוצים כי הארץ נתן להם ה' משא"כ ארץ סיחון ועוג אינם בכלל ארץ שנתן ה' לאברהם וכדנתי' ז"ל לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך והגם שסברא זו היא סברת ר' שמעון אבל ת"ק דורש דרשה אחרת מדר"ש נשמע לת"ק כי מן הסתם אינם חולקים בעיקר הדבר אם ארץ סיחון ועוג היא בכלל מה שנתן ה' לאברהם או לאו.

שם: ראה רש"י לך שם: ז"ל: (עה"פ "את הקיני ואת הקניזי ואת

וי"ל ההסבר: בלשון זה מודגש הסברת החילוק בין הארץ שנכרתה עליה ברית ושאר הארצות שכובש מלך:

ז. ארץ ישראל היא ארץ שעוד מקודם (לפני המלחמה) היא מובדלת משאר הארצות בזה ש"נכרתה

עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב, מאז היא ארץ ומציאות הקשורה עם מקבל הארץ ונעשית מציאות אחת אתו.

שהרי זהו ענין הברית (שעוברים) בין הבתרים של דבר אחד, שניהם עוברים בתוך גוף אחד להיות לאחדים⁵⁴.

גו' (במדב"ר ס"פ מטות. וראה לקו"ת בחוקותי נ, ב) ולשכט לוי ציווה השם להושיכם בעבר הירדן! ואכ"מ. וראה שיחת ש"פ מטות תשמ"א.

דמלתא דפשיטא היא שהם בכלל א"י והער על זה התנא דמתני' מיעט ארץ סיחון ועוג מן הבכורים מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש ולענין תרומות ומעשרות חיובם מן התורה וכמ"ש מרן. והרמב"ן ז"ל כתב שהטעם שלא צוה ה' פ' געולי מדין במלחמת סיחון ועוג הוא מפני שסיחון ועוג הוא מז' עממין ובז' עממין כתיב ואכלת את שלל אויביך ודרשו רז"ל אפילו קדלי דחזירי וכ"ש גיעולי גוים. ועוד ראי' ממ"ש רש"י בפירוש התורה שאזהרת הכתוב בכהנים שלא יהי להם חלק ונחלה היא אף בארץ סיחון ועוג ועיין בדברי הרמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל וצ"ע.

שם: וראה יהושע כא: שם מפורט שמות הערים ומאיה שבטים היו.

שם: ראה יהושע כב, יט: ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחוזנו בתוכנו, ובה' אל תמרודו ואותנו אל תמרודו ובנותכם לכם מזבח מבלערי מזבח ה' אלקינו.

שם: במדב"ר ס"פ מטות: עליהם נאמר (משלי כ, כא) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. ע"ש.

שם: וראה לקו"ת בחוקותי נ, ב: וז"ל: (מד"ר לויצא ר"פ ע"ב): וילך ראובן בימי קציר חטים תנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב, ו), יותן את הארץ הזאת לעבדיך (במדבר לב, ה), וע"ש הפי' כפשוטו במ"כ וכידי משה בשם פרש"י ונכון הוא, ולפ"ז זהו גריעותא להם וכמ"ש ברכות ס"פ מטות שעליהם נאמר נחלה מבוהלת בראשונה כו'.

שם בשוה"ג הא': וראה רמב"ם הל' רוצח רפ"ח: וז"ל: מצות עשה להפריש ערי מקלט. . ואין ערי מקלט נהגת אלא בא"י. (וההמשך בה"ב — נעתק לעיל בפיענוח "הרמב"ם רפ"ג שם").

שם: ובכס"מ שם: וז"ל: ומה ששינינו בספרי (לה, ז) אין לי אלא שקולטות בארץ כנען, בחו"ל מנין, ת"ל תהיינה, צריך לומר דהכי קאמר, אין לי אלא שקולטות אלא לבני הארץ, לבני חו"ל מנין. אי נמי, חו"ל קרי לעבר הירדן.

שם: ורפ"י: וז"ל: אין דין עגלה ערופה נהג אלא בארץ ישראל וכן בעבר הירדן.

שם: וכס"מ: וז"ל: בספרי ס"פ שופטים, אשר ה' אלוקיך נותן לך, לרבות עבר הירדן.

שם: וראה בארוכה ברכ"י או"ח סתפ"ט: לא הועתק מפני האריכות.

שם: וראה לקו"ש ח"ג ע' 124 הערה 20: וז"ל: ראה פרש"י לך (טו, ב) פרש"י דברים ג, יג) דארץ עוג ניתן לאברהם. אבל מ"מ המצות נהגות רק ב"זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה" ולא בעבר הירדן (וראה אוה"ח מטות לב, יז. דברים ב, כ. יג, ג). (וגם מקום שכבשו בני"י אחר כיבוש כל א"י שבספרי אי (ע"פ עקב יא, כד) "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהי וגו'") ש"המצות נהגות שם" א) לא הובא זה בפרש"י בפ' עקב. (ב

גם בפרש"י ביהושע (א, ג) שהביא הדרשה ע"פ "כל מקום גו' מספרי הנ"ל מסיים רק "יהיה קדש ויהיה שלכם" (ולא ש"המצות נהגות שם"). וראה ע"ד ההלכה בפרש"י סנהדרין יא, ב ד"ה על שטים. פרש"י מנחות פג, ב ד"ה כל הארצות (דמביאין עומר מעבר הירדן). וראה גם פרש"י פסחים נב, ב. פרש"י כתובות קי, א ד"ה שלש ארצות. ועוד (דעבר הירדן נק' א"י). ושקו"ט בכ"ז בארוכה בתשב"ץ ח"ג סי' קצח. כפתור ופרח פ"י (פמ"ח). ברכי יוסף או"ח סי' תפט סק"ד. ועי' ברכי יוסף (שם). ועד"ז כתב בסדרי טהרות (להרה"ג כו' מראדזין) בכלים פ"א מ"ו) בסופו, דמסיק (ע"פ הכפ"פ) דמ"ש רש"י "עבר הירדן" במקומות הנ"ל אין הכוונה לארץ סיחון ועוג, כ"א היא חלק "מערבה מגוף א"י ממש". ולדעת רש"י עבר הירדן ממש (היינו ארץ סיחון ועוג) נקרא חו"ל בערך א"י ואין מביאין ממנה עומר ובכורים ושתי הלחם. עיי"ש. וראה אוצר הספרי (להגר"מ זעמבא) בריש ספרי זוטא (ע' כט ואילך). וראה צפע"נ כלאים פ"א צד 5 ע"א (הובא כמפענח צפונות ע' קנב) דעבר הירדן "יצא מכלל חוץ לארץ ולכלל א"י לא בא". ובמכתבי תורה מכתב יד (הובא כמפענח צפונות שם) ד"הוה רק גדר דין ולא קדושת א"י עצמה".

שם: בשוה"ג הב': וראה רמב"ן שופטים שם: וז"ל: (לאחר שהוא מביא דברי רש"י שנעתקו לעיל בפיענוח "הובאו . . שם"): וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי, כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסים אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש, והם עיקר נחלת ישראל, שהיתה ארצם זבת חלב ודבש, אבל השנים הנשארים והם הפריזי והגרגשי אין ארצם זבת חלב ודבש ואינה חייבת בככורים, ולכך הזכיר כלום שלא יטלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ הטובה שהיא נחלת החמשה, וגם לא בנחלת השבעה שהם השנים הנשארים אף על פי שאין ארצם טובה ואינה חשובה בעיני ישראל כל כך. ודבר ברור הוא בראיות שכתבתי שם.

שם: מפרשי רש"י שם: ברא"ם ובגו"א הסבירו בארוכה דעת הרמב"ן ששני העממין שבהם מיירי בספרי, הם מעבר הירדן מערבה (הפריזי והגרגשי), ולא כדפירש"י ארץ סיחון ועוג (האמורי והכנעני) שמעבר לירדן מזרחה. ע"ש.

הערה 54: ראה פרש"י לך טו, יוד: וז"ל: (ע"פ "ויבחר אותם בתוך"): חלק כל אחד לשני חלקים, ואין המקרא יוצא מידי פשוטו, לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ, כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמור וגו', ודרך כורת ברית לחלק כהמה ולעבור בין בתריה וכו'. ע"ש.

שם: נצבים כט, יא: וז"ל: לעברך בברית, דרך העברה, כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתיים כו'.

שם: לקו"ת נצבים מ, ב: שם הלשון ככפנים.

עם אברהם יצחק ויעקב, והיא באה לידי ישראל בפועל ע"י "וירשונה"⁵⁶ בניהם ונתחלקה להם" — אין צורך לחדש מציאות חדשה בארץ ישראל⁵⁶ וארץ זו נתחלקה להם, (שבט) שכבשו אינו מספיק וצריך להיות (שבט) שחלקו, היא ניתנה לישראל לשם "והורשתם את הארץ וישבתם בה"⁵⁷, התישבות בה. ובמילא הרי שבט לוי, מאחר שהוא מובדל מדרכי העולם, אינו שייך לזה. משא"כ "שאר כל הארצות

שכובש מלך ממלכי ישראל", אע"פ שזה נעשה "כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר"⁵⁸, אבל אי"ז דבר המוכרח בבני", המלך "נלחם עם שאר העמים" (לא בכדי שתהיה לישראל ארץ בעולם, נחלה (שדה וחרם) להתיישב שם, אלא) "כדי להרחיב גבול ישראל ולהרחיב בגדולתו ושמעו"⁵⁹ (שהם גדולת ושמע ה'⁶⁰) — לכן המלחמה בנוגע לארצות אלו שייכת גם לשבט לוי (בתור "חיל השם").

(54) ראה פרש"י לך טו, יוד. נצבים כט, יא. לקו"ת נצבים מד, ב. (55) שאין בירושה אלא שינוי מרשות לרשות. (56) ראה בארוכה לקו"ש חט"ו ע' 103 ואילך, דהבעלות על א"י היא מימי האבות. וראה שם ע' 204 ואילך. (57) מסעי לג, נג. (58) רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ז. וראה רמב"ם הל' תרומות שם. (59) רמב"ם הל' מלכים רפ"ה. (60) ראה שם ספ"ד. ובארוכה — לקו"ש ח"ח ע' 279.

רוב ישראל, וזהו הנקרא כיבוש רבים וכו'. ע"ש. הערה 60: ראה שם ספ"ד: וז"ל: ובכל יהיו מעשיו (של המלך) לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה' כו'.

הערה 56: ראה בארוכה לקו"ש חט"ו ע' 103 ואילך: לא נעתק מפני האריכות. הערה 58: וראה רמב"ם הל' תרומות שם: וז"ל: ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכבשן מלך ישראל או נביא מדעת